

IMMANUEL KANT'IN JEAN JACQUES ROUSSEAU'DAN ÇIKARSADIKLARI: EĞİTİM ÜZERİNE

Devrim KABASAKAL BADAMCHI*

ÖZET

Bu yazı, iki aydınlanma filozofunu, Kant ve Rousseau'yu, eğitim felsefeleri üzerinden karşılaştırarak, özellikle Kant'ın eğitim kavrayışı üzerindeki Rousseau etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Rousseau'nun Emile eserinden çıkarılabileceğimiz belli başlı prensipler (doğacılık, deneyimlemenin önemi, hümanizm, ölçülülük ve otonomi) ile Kant'ın Über Pedagogik eserindeki eğitimle ilgili kavrayışı arasında paralelliğin olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yazının temel iddiası şudur: Kant, eğitim felsefesi açısından Rousseau'dan önemli ölçüde etkilenmiştir fakat Kant'ın tam anlamıyla Rousseau'cu bir eğitim felsefesi geliştirdiğinden bahsetmemiz de zordur. Bu iddiayı tanıtlamak için, Rousseau'nun 1762 yılında basılan Emile eseri ile Kant'ın 1803 yılında basılan Über Pedagogik eserleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Immanuel Kant, Jean Jacques Rousseau, Eğitim, Eğitim Felsefesi

(Inferences of Immanuel Kant from Jean Jeacques Rousseau: On Education)

ABSTRACT

This article aims to analyze particularly the impact of Rousseau on Kant's conception of education through comparing the philosophies of education of these two philosophers of Enlightenment. It is emphasized that there is a parallel between Rousseau's principles of education in Emile (naturalism, importance of experimenting, hümanizm, moderation and autonomy) and Kant's conception of education in Über Pedagogik. The main argument of the paper is that Kant was influenced by Rousseau regarding his philosophy of education but it is difficult to claim that Kant developed a totally Rousseauian conception of education. In order to prove this argument, Rousseau's Emile, published in 1762 and Kant's Über Pedagogik, published in 1803 will be analyzed comparatively.

Keywords: Immanuel Kant, Jean Jacques Rousseau, Education, Philosophy of education

* İzmir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğretim üyesi,
devrim.kabasakl@izmir.edu.tr

Giriş

Eğitim, aydınlanma filozofları tarafından toplumsal ilerleme hedeflerinin gerçekleşmesinde önemli bir araç olarak algılanmıştır. Bu bağlamda, eleştirel aklın geliştirilmesi, vatandaş bilincinin oluşturulması, vatanseverlik ya da hümanizmin bireyler tarafından içselleştirilmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesi için eğitimin kamusal işlevlerine her zaman vurgu yapılmıştır. Eğitime atfedilen bu pozitif, toplumu dönüştürücü ve ilerlemeci işlevin en iyi iki örneğini aynı dönem filozofları olan Immanuel Kant ve Jean Jeacques Rousseau'da da görmekteyiz.

Immanuel Kant, her ne kadar Rousseau kadar detaylı ve bütünsel bir eğitim teorisi geliştirmemiş olsa da ve bazıları tarafından Kant'ın eğitimle ilgili ortaya koyduğu tezler, genel ahlak felsefesi ile tutarsız bulunsa da¹, Kant'ın eğitim anlayışının incelemeye değer olduğunu düşünmekteyim. Kant'ın eğitim kavramsallaştırması, kendi ahlak felsefesi ile Rousseau'nun eğitimle ilgili normatif çıkarımlarının iyi bir biçimde harmanladığı bir eğitim kavrayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Mehmet Emin Erişirgil'in belirttiği gibi, Kant'ı eğitimle ilgili düşünmeye sevk eden en önemli teorik sebebin, J. J. Rousseau'nun *Emile* eseri olduğu iddia edilebilir.²

¹ Bir bakış açısına göre, Kant'ın eğitimle ilgili yazdıkları, genel ahlak felsefesi ile tutarlı değildir. Eğitim, bir kişinin öğrenme sürecini etkilemekten ibarettir. Fakat Kant'a göre, insan iradesi deneysel nedenlerden etkilenmediği sürece özgürdür ve bu özelliğiyle de, deneysel dünyanın nedensellik zincirinin dışındadır. Kant'ın deneysel olmayan benlik (*non-empirical self*) kavramı ile eğitim fikri birbiri ile bağdaştırılamaz. Çünkü numenal benlik (*noumenal self*), kendisini kişinin deneysel eylemlerinde gösterse de, deneysel karakterdeki değişimlerin numenal karakterde bir etkisinin olacağını düşünmek zordur. Zaten böyle bir etkisi olsa, numenal karakter özgür olmazdı. Bu tezin ayrıntıları için bakınız Johannes Giesinger, Kant's Account of Moral Education, *Educational Philosophy and Theory*, Cilt. 44, Sayı. 7, 2012. Böylesi bir tutarsızlığın olup olmadığını tartışmak, bu yazının kapsamı dışında kalmaktadır. Zira yazının amacı, Kant'ın eğitim anlayışını incelemek ve bu bağlamda Rousseau'nun etkisini tartışmaktır. Fakat yine de Kant'ın eğitim anlayışı ile genel ahlak felsefesi arasında asgari bir tutarlık olduğunu varsayarak işe başlamak kaçınılmaz gibi görünmektedir. Hatta Kant'ın eğitimle ilgili fikirlerinin ahlak felsefesini tamamlayıcı nitelikte olduğu da iddia edilebilir. Bu konuda, tutarlı bir tez için bakınız: Ahmet Yayla, "Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt. 38, Sayı 1, 2005.

² Mehmet Emin Erişirgil, *Kant ve Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, Nisan 1997, s. 272. Erişirgil eserinde, Kant'ın *Emile*'i ilk okumaya başladığında çok büyük bir heyecan duyduğunu, öyle ki her gün belirli bir saatte alışkanlığı olan gezintisini bile unuttuğunu belirtmektedir. Bu anlamda, Erişirgil, *Emile*'in Kant'ın eğitimle ilgili fikirlerinin şekillenmesinde ilham kaynağı teşkil eden en önemli teorik kaynak olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bu yazı, Kant ve Rousseau'yu eğitim anlayışları üstünden karşılaştırarak, özellikle Kant'ın eğitim kavrayışı üzerindeki Rousseau etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Rousseau'nun *Emile* eserindeki eğitimle ilgili belli başlı prensipleri (doğacılık, deneyimlemenin önemi, hümanizm, ölçülülük ve özerklik) ile Kant'ın *Über Pädagogik* eserindeki eğitimle ilgili kavrayışı arasında paralelliğin olduğu tespit edilmektedir. Yazının temel iddiası şudur: Kant, eğitim felsefesi açısından Rousseau'dan önemli ölçüde etkilenmiştir fakat Kant'ın tam anlamıyla Rousseaucu bir eğitim felsefesi geliştirdiğinden bahsetmemiz de zordur. Bu incelemeyi yapmak ve iddiayı tanıtlamak için, Rousseau'nun 1762 yılında basılan *Emile* eseri ile Kant'ın 1803 yılında basılan *Über Pädagogik* eserleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

1. Jean Jacques Rousseau'nun Eğitimle İlgili Prensipleri

Jean Jacques Rousseau, eğitime ilişkin teorisini büyük oranda *Emile* eserinde geliştirmektedir.³ *Emile*'de Rousseau, hayali bir karakter olarak kurguladığı Emile'in eğitimi üzerinden kendi prensiplerini ortaya koymaktadır. Rousseau Emile'in eğitiminde doğaya uygun, hümanist, deneyimlemeye izin veren, ölçülülüğü ve otonomiye hedefleyen bir yöntem takip etmektedir.

Rousseau, *Emile*'de eğitimin rehberi olarak doğayı görmektedir. Eğitim doğanın düzenine uygun olmalıdır. Çocuk olmak da doğal düzenin içinde bir anlam ifade etmektedir ve eğitim doğada çocuk olmanın anlamını yadsımadan verilmelidir. Rousseau, çocukların kendilerine özgü düşünme,

³ Rousseau'nun eğitimle ilgili fikirlerine rastladığımız başka metinler de mevcuttur. Rousseau'nun esas itibarıyla ekonomi ile ilgili fikirlerini kaleme aldığı 1755'te yayımlanan *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* ve 1772'de tamamlamış fakat ancak ölümünden sonra yayımlanabilmiş olan *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler* eserlerinde de eğitimden bahsetmektedir. Bu iki metinde *Emile*'den farklı olarak, vatansever yurttaşlar yetiştirme hedefi güden kamusal ve siyasi işlevi olan bir eğitim anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Bu iki eserde, *Emile*'deki esnek ve doğacı eğitimin yerine, disipline dayanan ve daha otoriter bir eğitim anlayışı çıkmaktadır. Ayrıntılar için bakınız. Rousseau, Jean. J. "Discourse on Political Economy", *The Social Contract and Other Later Political Writings*, der. Victor Gourevitch, Cambridge University Press, Cambridge, 2004 ve Rousseau, Jean. J. "Considerations on the Government of Poland", *The Social Contract and Other Later Political Writings*, der. Victor Gourevitch, Cambridge University Press, Cambridge, 2004

görme ve hissetme biçimleri olduğunu ve buna saygı duyularak yapılan eğitimin en doğru eğitim olduğunu iddia etmektedir.⁴

Emile'in eğitiminde doğa toplumdan her zaman önce gelmelidir. Başka bir deyişle, toplumun yozlaştırıcı ve yapay etkisine çocuk ne kadar geç maruz kalırsa, o kadar iyidir. İnsan doğası da aslında iyidir ve Emile'in bunu öğrenmesi gerekir.⁵ İnsanların kötülüklerinin ve önyargılarının kaynağı toplumdur çünkü doğadan kaynaklanan çoğu şey iyidir.

Emile'in eğitiminin önemli dayanaklarından birisi de deneyimleme yoluyla öğrenmedir. Rousseau'ya göre, çocuğun en doğru ve gerçekçi şekilde öğrenebilmesinin tek yolu kendi deneyimini temel alan eğitimidir. Bu bağlamda, öğretmenin anlatması ya da kitaptan öğrenme tercih edilesi yöntemler değildir. Rousseau, çocuğun okumanın önemini kendi deneyimi ile keşfedene kadar kitap okumasının anlamlı olmadığını iddia etmektedir.⁶ Çünkü çocuğun kendi deneyimi ile kitabın fonksiyonunu ve anlamını keşfetmesi önemlidir. Ayrıca, öğretmenin söylemesinin yerine, çocuğun deneyimleyerek öğrenmesi, deneyimleyemediklerini ise tümevarım yoluyla kendisinin bulması tercih sebebidir.⁷ Rousseau, öğrenmede öğrencinin aktif olarak sürece katılımının bir koşulu olarak deneyimlemenin önemine vurgu yapmak istemiştir. Mesela coğrafya derslerinde haritaları çizmeyi öğrensin. İlk başta yaşadığı kent ve evini, sonra çevresini çizsin. Çizimi basit bile olsa haritanın mantığını ve işlevini kavramış olacaktır. Ülkenin topoğrafyasını tam olarak bilmesi değil, bu konuda bilgi edinmenin yolunu bilmesi daha önemlidir.⁸ Çocuğun kafasında haritalar olması değil, harita çiziminin mantığını iyi kavramış ve bu haritaları okuyabilecek kapasiteye ulaşmış olması önemlidir. Burada amaç, aynı zamanda çocuğun, yeteneklerini ve yeteneklerinin sınırlarını kendi çabası ile keşfetmesidir.⁹

Emile'de Rousseau'nun eğitimi dayandırdığı önemli prensiplerden birinin de hümanizm olduğunu söyleyebiliriz. Rousseau'nun hümanizminin temelinde yer alan en önemli varsayım, insan doğasının iyiliğine olan inançtır. Rousseau'ya göre, öz sevgi (*amor de soi*) , insana başkalarının yargısından bağımsız olarak doğru yolu gösterir. İnsan, doğuştan ahlaki

⁴ Jean Jacques Rousseau, *Emile*, çev. Yaşar Övünç, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 88.

⁵ A.g.e., ss.322-323

⁶ A.g.e., s.130.

⁷ A.g.e., s.182.

⁸ A.g.e., s.217.

⁹ Geraint Parry, "Emile: Learning to Be Men, Women and Citizens", Cambridge Companion to Rousseau, der. Patrick Riley, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s.256.

olarak iyidir.¹⁰ Yani aslında insan vicdanı, doğal olarak ve kendiliğinden doğruyu gösteren bir pusula gibidir. İkinci bölümde göreceğimiz gibi, Kant'ta vicdan kavramsallaştırması daha farklıdır. Kant'ta vicdan, 'iyi istenç' ve ahlaki eylemlerin 'iyi istenç' tarafından yönlendirilmiş olması bağlamında bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, Rousseau'daki gibi "ilkesel olarak insan davranışlarının kendiliğinden sorgulandığı ve anlamlandırıldığı bir duygu" değildir. Yasa karşısında, ödevden kaynaklanarak yapılan eylemler vicdana ve ahlaka dayalı eylemlerdir.¹¹

Empati ve acıma duygusunun geliştirilmesi, Emile'in eğitimde gözetilecek en önemli hümanist prensiplerdendir. Emile'in diğer insanların da kendisi gibi acı çeken, üzülen, sevinen insanlar olduğunun idrakına varması gereklidir.¹² Rousseau, empati yeteneğinin insanlarda doğuştan gelen bir yetenek olduğuna ve bu yeteneğin geliştirilmesinin gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Empati, *Emile*'de insanın kendisinin dışına çıkıp, kendisini başkalarının yerine koyup, onların hissettikleri ve düşündüklerini algılama kapasitesi olarak tanımlanmaktadır.¹³

Rousseau'ya göre, empati kapasitesinin geliştirilebilmesi için, çocuğa eşitlik fikrinin aşılması gerekir. Eşitlik fikrinin aşılmasıysa, insan sevgisinin aşılmasıyla mümkün olacaktır. Rousseau, eşitlik ve insan sevgisinin öğretilmesinin mümkünlük koşullarını şöyle belirtir: "Kısacası öğrencinize tüm insanları, hatta insanların değerini azımsayanları bile sevmesini öğretin, hiçbir sınıfta yer almasın ama kendisini tüm sınıfların içinde bulsun: Onun önünde insan türünden sevecenlikle, hatta acımayla söz edin, ama hiçbir zaman küçümsemeyle söz etmeyin."¹⁴ Bunun yanında, kişisel çıkar, kin, nefret, şan, şöhret gibi isteklerin çocukta mümkün olduğunca geç uyandırılması önemlidir, zira bu duygular insanların empati ve türleriyle olan dayanışma duygularını körelten güdülerdir. Bu duygular eninde sonunda insanda uyanacaktır fakat önemli olan ne kadar geç uyanmalarına izin verirsek, öğrencimize o kadar insan sevgisi ve empati aşılması oluruz.¹⁵

Doğacılık, deneyimlemenin önemi ve hümanizme ek olarak, Emile'in eğitimi ölçülülük prensibine dayanmalıdır. Ölçülülüğün Rousseau'da iki anlamı mevcuttur. Birinci anlamıyla ölçülülük öğretmen- öğrenci ilişkisini

¹⁰ Rousseau, *Emile*, s. 91.

¹¹ Fikri Gül, *Vicdanın Neliği Üzerine: Rousseau- Kant Örneği*, *Kaygı*, 2008/11, sayfa 71

¹² Rousseau, *Emile*, s.300.

¹³ A.g.e., s.300

¹⁴ A.g.e., s.305.

¹⁵ A.g.e., s.306.

betimleyen bir nitelik taşımaktadır: öğretmeni Emile'e karşı ne aşırı ilgili ne de umursamaz bir tutum takınmalıdır:

“Çocukların acı çekmelerine aldırış etmezseniz, onların sağlığını, yaşamını tehlikeye atarsınız, onları fiilen mutsuz kılarsınız; çok özen göstererek onları her türlü huzursuzluktan, tedirginlikten uzak tutarsınız, onlara büyük mutsuzluklar hazırlarsınız, onları dayanıksız, hassas kılarsınız; onları insani durumların dışına çıkarırsınız, bir gün size karşın bu duruma geri dönerler.”¹⁶

Aslında Rousseau'nun anlatmak istediği çocuğun eğitiminde ölçülü olmanın doğaya uygun eğitimin de bir parçası olduğudur. Çocuğun doğal olarak deneyimlemesinin muhtemel olduğu acı, sevinç, hüznün gibi duyguları belli sınırlar dahilinde deneyimlemesine izin verilmelidir.

Ölçülülüğün ikinci anlamı ise Emile'in yaşına uygun şekilde davranması ve bu doğrultuda kendini geliştirmesine olanak sağlanmasıdır. Bu kural da yine doğa ile uyumlu eğitimin bir parçasıdır çünkü zaten beş yaşında çocukla yirmi yaşında delikanlı farklı duruş, tavır ve davranışlar sergileyecektir. Burada önemli olan, Emile'e yaşına uygun olmayan hiçbir şeyin iyi ve yararlı olmadığına benimsetilmesidir.¹⁷

Son olarak, Rousseau'nun eğitimle ilgili tüm prensiplerinin temeli ve amacı olarak otonomi prensibinden bahsedebiliriz. Rousseau'nun amacının Emile'i kendi aklı ile karar veren ve yaşamını bu doğrultuda sürdüren bir birey olarak yetiştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda diğer prensipler- doğacılık, deneyimlemenin önemi, hümanizm ve ölçülülük-otonomiyi tamamlayan prensipler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau'ya göre otonomi, kişinin kendi aklını tek rehber olarak alması ve kendi aklının süzgecinden geçirilmeden hiçbir fikre kapılmamasıdır. Bu anlamıyla bireyin, hem başkalarının tahakkümüne kapılmaması hem de tutku, hırs gibi duygularının esiri olmaması bağlamında otonominin toplum içinde yaşamaktan kaynaklı iki tehlikeyi bertaraf etmekte önemli olduğundan bahsedebiliriz.¹⁸ Bu bağlamda, Emile'in kendi aklını kendisine yol gösterici tek otorite olarak algılaması gerekmektedir. Otonomi prensibi bu anlamıyla Kant'ın eğitim felsefesinde

¹⁶ A.g.e., s.81.

¹⁷ A.g.e., s.344.

¹⁸ A.g.e., s.351.

çok merkezi ve önemli bir yer işgal etmektedir. Yazının sonraki bölümünde bu konuyu ayrıntılı bir biçimde analiz edeceğiz.

Otonomi prensibinin Rousseau'nun eğitim anlayışına en etkili yansımalarından birisi Rousseau'nun, öğreten otorite olarak öğretmen ve pasif öğrenen olarak öğrenci ilişkisini değiştirmiş olmasıdır. Rousseau, öğretmen ile öğrenci arasındaki olması gereken ilişkinin otoriter öğretmen-pasif öğrenen ilişkisinden farklı olması gerektiğini şöyle tarif eder:

“Öğreten bir otoriteye daima her konuda bağlı olan sizin öğrenciniz ancak söylenirse bir işi yapar, karnı acıktığında yemek yemeye cesaret edemez, neşeliyken gülemez, üzgünken ağlayamaz, bir elini öteki eli yerine uzatamaz, ayağını kendisine buyrulduğu şekilden başka türlü kıvıldatamaz; hatta yakında ancak sizin kurallarınıza göre soluyacaktır. Siz onun yerine her şeyi düşünürseniz, onun neyi düşünmesini isteyebilirsiniz ki? Sizin öngörü sahibi olduğunuzdan emin olan çocuk, öngörü sahibi olmaya neden gereksinim duysun?”¹⁹

Burada Rousseau, döneminin eğitim pratiklerini de sorgulayarak, öğreten bir otorite ve boyun eğen pasif bir öğrenci modelinin özerk birey yetiştirmek için uygun bir model olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Özerk bir birey olarak yetişebilmesi için çocuğun kendine güven duyması ve kararlarından sorumlu olmayı öğrenmesi önemlidir.

Otonomi prensibinin en belirgin biçimde ortaya çıktığı pratiklerden birisi Rousseau'nun Emile ergen olduğunda onunla kontrat yapmasıdır. Rousseau, Emile'in kendi iradesi ve rızasıyla öğretmenin otoritesini kabul etmesinin, onun özerk bir birey olarak yetişmesi için önemli olduğunu düşünmektedir.²⁰ Öğretmenin de bunu kabullenmesi ve en kısa sürede bu otoritenin kullanılma koşullarını ortadan kaldırmak için çalışması gerekmektedir. Bu otoritenin kaldırılma koşullarının olgunlaşması da zaten Emile'in özerk, kendi kararlarını alan ve uygulayan bir birey olarak yetişmiş olması olacaktır.

Otonomi prensibinin etkisine, Rousseau'nun Emile'in bağlı olmak istediği mezhebi ve dini seçerken özgür olması koşulunda da rastlamaktayız. Önemli olanın Emile'in şu ya da bu dine ya da şu ya da bu mezhebe

¹⁹ A.g.e., s.134.

²⁰ A.g.e., s.462.

sokulması değil, onun aklını en iyi şekilde kullanarak bulacağı mezhebi seçecek duruma getirilmesi olduğunu söyler.²¹ Rousseau'ya göre, aklımız bizi doğal dini seçmeye sevk eder fakat Emile yine de başka bir dini seçmek istiyorsa, bu konuda özgürdür.²² Zaten 15 yaşına kadar çocuğa din eğitimi verilmesi, doğayı rehber alan eğitim anlayışı ile çelişmektedir. Çocuğa hiç anlamayacağı ya da anlamlandıramayacağı fikirleri zorla öğretmek, onun Tanrı hakkında yanlış fikirlere sahip olmasına yol açmak anlamına gelir. ²³ Bu noktada, Rousseau ile Kant, felsefe ve ilkeler bazında aynı kalmakla birlikte, yöntem olarak ayrışmaktadır. Kant'a göre, çocuğa küçük yaştan itibaren dini eğitim verilmesinde bir sakınca yoktur. Fakat verilen bilgilerin çok az olması ve sadece yapmasının yanlış olduğu eylemlerin anlatılması gerekir. Kant için, çocuğa az da olsa dini bilgi vermek kaçınılmazdır çünkü çocuk mutlaka dua edenleri görececek ve bunun sebebini merak edecektir. ²⁴

²¹ A.g.e., s.359.

²² Rousseau'nun doğal din anlayışının ayrıntıları için *Emile* eserinin dördüncü kitabında "Savoialı Rahip Yardımcısının Düşünce ve Kanılarını Açıklaması" bölümüne bakınız. Burada, doğanın kendine ait bir düzeni olduğu ve bu düzene bakarak akıl yoluyla bir yaratıcının varlığını bulmanın mümkün olduğunu iddia eder. Din konusunda da yol göstericimiz doğadır. Doğal din, herhangi bir mezhep ya da dünyada var olan dinlerden birisini ifade etmemektedir, deist bir bakış açısının ürünüdür. *Emile*'de doğal dinin seçilip seçilmemesi vicdani özgürlüğe dayalı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* eserinde ise, sivil dinden bahseder. Sivil din, toplum sözleşmesini koruma hedefi taşıyan, siyasi ve toplumsal işlevi olan bir kurum olarak ele alınmaktadır. Toplum Sözleşmesi ve yasalarla uyumlu ve dinsel hoşgörüsüzlüğü dışlayan bir dinden bahseder. Bakınız. J. J. Rousseau, *The Social Contract and Other later Political Writings*, Cambridge University Press, 1997, sayfa 150-151. Rousseau'nun sivil din anlayışının ayrıntılı bir yorumu için bakınız: Özgüç Orhan, Jean Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, Sayı. 3, 2013, s. 1-35.

²³ Rousseau, *Emile*, s.357.

²⁴ *Über Pedagogik*'te Kant, din meselesini tam anlamıyla bir vicdan ve ahlak meselesi olarak ele alır ve ufak tefek farklılıklar dışında, tüm dinlerin özünde aynı olduğunu iddia eder. Tanrı, insanların içine bir yargı merci yerleştirmiştir ve bunun adı da vicdandır.(Kant, *Über Pedagogik*, s.52) Önemli olan vicdana ve akla göre davranmaktır. Buradan bakıldığında, *Über Pedagogik* ve *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din* arasında paralellik mevcuttur. Önemli olan aklın yasasına saygı duymak ve ahlaklı davranmaktır ve karar mercii de akıl ve vicdandır. Kant'ın dinle ilgili görüşleri için bakınız *Religion Within the Boundaries of mere Reason and other writings*, çev. Alan Wood, George Di Giovanni, Cambridge University Press, Cambridge,1998. Bir görüşe göre ise, Kant'ın ahlak metafiziği her ne kadar tutarlı olsa da, uygulaması yanlıştır, zira insanı yalnızlaştırır. Bu yalnızlaşmanın en güzel örneğine ise din alanında rastlarız. "Nitekim insanın dua ederken dahi Tanrı ile irtibat kuramayacağını düşünmek, olgunluğunu ve bağımsızlığını kazanmış bir akıl anlayışı üzerinden ahlaki inşa etmek, insanı yalnızlaştırmaktadır. Bu yalnızlık, aslında aklın kendisinden başka bir yere dayanmamasıyla yani ahlak yasasından dolayı davranma şartıyla ilgilidir." Bu fikrin ayrıntıları için bakınız: Mehmet Gönenç,

Yukarıda da incelediğimiz gibi, Rousseau'nun eğitim anlayışı beş temel prensibe dayanmaktadır; doğacılık, deneyimlemenin önemi, hümanizm, ölçülülük ve otonomi. Bu prensiplerin birebir olmasa da paralel bir biçimde Kant'ın eğitim felsefesinde de karşımıza çıktığını göreceğiz. Yazının bundan sonraki bölümünde Kant'ın eğitim anlayışının Rousseau'nun eğitim anlayışı ile paralel prensiplere dayandığını ispat etmeyi hedeflemekteyiz. Son bölümde ise, yazının temel iddiasını göz önünde bulundurarak (Kant'ın eğitim felsefesinin tam anlamıyla Rousseaucu olmadığı), Kant'ın, incelediğimiz prensiplerden ne kadarını Rousseau'dan çıkarsamış olabileceği üzerinde duracağız.

2.Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı ve Rousseau'dan Çıkarsadıkları

Kant, eğitimle ilgili olarak kaleme aldığı notlarına insanın eğitime ihtiyacı olan tek varlık olduğu tespiti ile başlar. Eğitim, yetiştirme, disiplin ve kültürü içeren öğretimden oluşan bir süreçtir.²⁵ Yetiştirme, çocuğun büyütülmesi ve beslenmesini ifade etmektedir. Fakat çocuk aynı zamanda disipline ve öğrenime de muhtaçtır. Disiplin, insanı diğer türlerden ayıran, insanın dürtülerini ve içgüdülerini kontrol altına almayı sağlayan bir mekanizmadır.²⁶ Disiplinin çok küçük yaştan itibaren verilmesi gerekir, zira sonradan bir karakterin değişmesi çok mümkün değildir. Başka bir deyişle, Kant için disiplin insanın eğitiminin en başında verilmesi gereken, karakterin şekillenmesini belirleyen unsurdur.

Kant'ın disipline verdiği önemin insan doğası ile ilgili varsayımından kaynaklandığını da belirtmek lazım. Kant, Rousseau'nun aksine, insanın doğuştan ne iyi ne de kötü olduğunu varsayar. İnsanda iyiliğe doğru yönelme eğilimi mevcuttur ama insanın bunun için çaba sarf etmesi gerekir.²⁷ Rousseau ise, insan doğasının doğuştan iyi olduğuna dair kuvvetli bir inanca sahiptir ve hatta bu sebepten, doğru eğitimin doğaya uygun eğitim olacağını düşünür. Kant, her ne kadar Rousseau'nun doğaya uygun eğitim anlayışını paylaşıyor olsa da, insanın doğasından kaynaklanan bazı yönlerinin ancak erken bir disiplin yoluyla törpüleneceğine inanmaktadır.

Kant'ın Ahlak Metafiziği, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, Mart 2011, s. 341-358

²⁵ Immanuel Kant, *Kant on Education (Über Pädagogik)*, Çev. Annette Churton, D.C Heath and Co., Boston, 1900 (<http://oll.libertyfund.org/title/356>), s.11.

²⁶ A.g.e., s.112.

²⁷ A.g.e., ss.14-15.

Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkaradıkları: Eğitim Üzerine

Kant ve Rousseau arasındaki eğitimin dayanakları açısından bu önemli fark dışında, iki düşünürün eğitim kavrayışları arasında çoğunlukla bir paralellik gözlemlemekteyiz. Rousseau'nun eğitim anlayışını dayandırdığı temeller olan ölçülülük, doğaya uygunluk, hümanizm, deneyimlemenin önemi ve otonomi prensiplerinin hemen hemen hepsinin yansımalarına Kant'ın eğitim anlayışında rastlamaktayız. Fakat yazının iddiası ile uyumlu olarak, bu yansımaların, Kant'ın özgün katkılarıyla bir anlam kazandığını ve Kant'ın eğitim felsefesini şekillendirdiğini göreceğiz.

İlk olarak eğitimin doğaya uygunluğu prensibi ile başlayalım. Doğaya uygun eğitim konusunda Kant üzerindeki Rousseau etkisini kanıtlamak hiç de zor değil, zira *Über Pädagogik* eserinin ikinci bölümünü oluşturan fiziksel eğitim bölümünde, bu etkiyi açık eden çok sayıda örnek mevcut. Kant, *Über Pädagogik*'te eğitimi fiziksel ve pratik eğitim olarak iki kategoriye ayırır. Fiziksel eğitim, hayvanlarla ortak olarak paylaştığımız beslenme ve yetiştirme (büyüme) süreçleriyle ilgilidir. Pratik eğitimse insana özgür bir birey olarak nasıl yaşaması gerektiğini öğreten ahlaki eğitimi içerir. Fiziksel eğitim, temel olarak ebeveynlerin ve bakıcıların görevidir. Kant, fiziksel eğitimin doğanın insana sundukları ile uyumlu olarak gerçekleştirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Mesela, bebekler için anne sütünün doğa tarafından sunulmuş en iyi beslenme kaynağı olduğunu ve mümkün olduğu müddetçe bebeklerin anne sütü ile beslenmesinin gerekli olduğunu belirtir.²⁸ Hatta bu konuda Rousseau'ya doğrudan referansla, annenin ilk emzirme sütünün bilinenin aksine, bebek için faydalı olduğu, zira doğanın hiçbir şeyi boş ve sebepsiz yaratmadığına vurgu yapar.²⁹

Kant, Rousseau'ya paralel bir biçimde, bebeğin kundaklanmasına da karşı çıkar çünkü ona göre, kundaklama da doğal bir yöntem değildir. Ona göre, aslında biz çocuğun rahatından çok, kendi rahatımız ve konforumuz için çocuğu kundaklarız çünkü sınırlı sarılmış bir çocuğa göz kulak olmak daha kolaydır.³⁰ Aynı konuda Rousseau'ya kulak verelim. Rousseau da benzer bir şekilde kundaklamaya karşı çıkar. Rousseau der ki:

“Çocuk kılıflarından çıkıp da tam solumaya başlamışken, onun daha sıkışmış durumda kalacağı, başka kılıflar içine konmasına izin vermeyin. Ne baş yastıkları, ne sargılar, ne kundak olmalı; kollarını bacaklarını tümüyle serbest bırakan ve ne hareketlerini zorlaştıracak kadar ağır ne de havanın etkisini duymasını

²⁸ A.g.e., s.23.

²⁹ A.g.e.

³⁰ A.g.e., s.25.

engelleyecek kadar sıcak, bol ve geniş kundak bezleri kullanılmalı.”³¹

Dahası, ek olarak, Rousseau da sınıksız sarılmış çocuğa göz kulak olmanın sütannelerin işini kolaylaştırdığını ve kundaklamanın sebeplerinden birisinin de bu olduğunu ima eder.³²

Kant, doğaya uygun eğitimin bir prensip olarak benimsenmesinin gerekliliğini şöyle belirtmektedir: “Çocuğun erken dönem eğitiminin, doğanın kurgusuna saygı duymak dışında bir müdahale içermemesi gerekir, önemli olan doğanın kurgusunun iyi bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktır.”³³ Burada, Rousseau’nun eğitim felsefesinin temelinde yer alan doğanın hiçbir zaman gereksiz ve yanlış bir iş yapmadığı anlayışı ile paralellik çok açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Diğer prensibe geçmeden önce, Rousseau ve Kant’ın eğitim anlayışlarında doğacılık prensibine ilişkin bir farka değinmemiz önemlidir. Rousseau’da doğaya uygun eğitim bir prensip olarak karşımıza çıkarken, doğa- kültür karşıtlığı ve aslında kültür yerine, doğanın takip edilmesinin gerekliliği belirgin bir biçimde vurgulanmaktaydı. Oysaki Kant’ta doğa- kültür karşıtlığını, çocuğun ilk dönem eğitimini kapsayan fiziksel eğitim döneminde görsek de, daha sonraki aşamalarda, özellikle disiplinin ve ahlaki eğitimin devreye girdiği aşamalarda, bu karşıtlık vurgulanan bir konu olmaktan çıkmaktadır.³⁴ Bu demek değildir ki, Kant’ın ahlak anlayışı kültür tarafından şekillendirilir. Tam tersine, otonomi prensibini anlatırken göreceğimiz üzere, Kant’ın genel ahlak felsefesi ile tutarlı bir biçimde, evrensel ahlak yasaları ve ödev fikri ahlaki eğitimde önemli yer tutmaktadır.

Kant’ın Rousseau’dan çıkarsadığı prensiplerden bir diğeri de ölçülülüktür. Önceki bölümde Rousseau’nun ölçülülük prensibinin iki anlamı olduğundan bahsetmiştik. Birinci anlamının, öğretmenin öğrenciye

³¹ Rousseau, *Emile*, s.41.

³² *A.g.e.*

³³ Kant, *Über Pädagogik*, s.25.

³⁴ Ahlaki eğitim ve disiplin, Kant için, ailenin yanında, kamusal ve kurumsal eğitimin de alanına giren konulardır. Rousseau’nun *Emile* eserinde ise eğitimin kurumsal boyutuna çok da vurgu yapılmamaktadır. *Emile*’de karşımıza özel bir öğretmen ve öğrenci ilişkisi çıkmaktadır. Bu ilişkinin kurumsallaşmış hali, Rousseau, *Emile* ergen olduğunda, onunla kontrat yaptığında ortaya çıkmaktadır. Fakat tabii ki bu, Kant’ın kastettiği devlet tarafından verilen bir eğitime denk değildir. Zaten Rousseau, çağının kurumları tarafından verilen pozitif eğitimi eleştirmekte ve bu kurumsal eğitimin özerk bireyler yetiştirmek amacına ulaşmasının mümkün olmadığını iddia etmektedir. Bakınız, *Emile*, sayfa 134.

Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkarırsadıkları: Eğitim Üzerine

davranışının ölçülü olması, ikinci anlamınınınsa çocuğun davranışlarının ve tutumlarının yaşı ile uyumlu olması demiştik. Rousseau'nun eğitim teorisinin prensiplerinden birisi olan bu ölçülülük anlayışının her iki boyutunun yansımalarına da, Kant'ın eğitim anlayışında rastlamaktayız.

Kant'a göre, çocuğa aşırı ilgi ve hoşgörü göstermek, çocuğun karakterinin bozulmasına sebebiyet verebilir.³⁵ Çocukların her istediklerini yapmak, onlar üzerinde olumsuz etkide bulunur, fakat benzer bir biçimde onların isteklerine sürekli karşı çıkmak da yanlış bir eğitim stratejisidir. Çocukların isteklerine sürekli karşı çıktığımızda, onların öfkelerini sürekli baskılamalarına neden oluruz. Bunun ise sonuçları içlerindeki öfkenin daha da büyümesidir.³⁶ Görüldüğü gibi, Rousseau'dakine benzer bir biçimde, çocukla kurulan ilişkinin bir dengeye oturtulmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Ölçülülüğün Rousseau'daki ikinci anlamını düşündüğümüzde de, Kant üzerindeki Rousseau etkisine şahit olmaktayız. Kant'a göre, eğitim, her zaman çocuğun yaşı ile orantılı olmalıdır. Bir çocuğun zeki olmasını istiyorsak, ondan bunu, çocuk olmayı bıraktıktan sonra beklemeliyiz. Zira önemli olan çocuğun çocukça bir biçimde iyi bir doğaya sahip olmasıdır, bir yetişkin gibi akıllı olması değil.³⁷ Paralel bir motivasyonla, Rousseau şöyle demektedir:

“Doğa çocukların büyüüp adam olmadan önce onların çocuk olmalarını istiyor. Bu düzeni bozmaya kalkarsak, ne olgunluğu ne de tadı olan ve çürümekte gecikmeyecek turfanda sebzeler üretiriz: Genç bilginlere ve yaşlı çocuklara sahip oluruz. Çocukların kendilerine özgü görme, düşünme ve hissetme biçimleri vardır, bunların yerine kendimizinkini koymak istemekten daha akılsızca bir şey olamaz ve ben çocuğun on yaşındayken düşünme yetisine sahip olmaktansa, beş kadem boyunda olmasını yeğlerim.”³⁸

Burada Rousseau'nun ölçülülük prensibi ile doğacılık prensipleri arasındaki geçişkenliği de görmekteyiz. Doğaya uygun olması gereken eğitim, aynı zamanda ölçülülüğü gerekli kılmaktadır. Benzer şekilde Kant da,

³⁵ Kant, *Über Pädagogik*, s.30.

³⁶ A.g.e., s.31.

³⁷ A.g.e., s.22.

³⁸ Rousseau, *Emile*, s.88.

çocuğun yaşına uygun ölçülü eğitiminin gerekliliğini doğacılıkta bulmaktadır.

Rousseau'nun eğitimle ilgili prensiplerinden birisinin de deneyimlemenin önemi olduğundan bahsetmiştik. Rousseau'nun eğitim anlayışında, deneyimleme yoluyla öğrenmenin, öğretmenin anlatması ya da kitaptan öğrenme yöntemlerine üstün olduğunu belirtmiştik. Benzer bir bakış açısına, biraz farklı da olsa, Kant'ta da rastlamaktayız. Kant, Rousseau kadar keskin bir biçimde öğreten otorite olarak öğretmen ve pasif alıcı olarak öğrenci anlayışına karşı çıkmamakla birlikte, ifadelerinden, çocuğun öz deneyiminin önemine vurgu yaptığını çıkarsayabiliriz. Mesela, Kant'a göre, çocuğun eğitiminde ne kadar az araç kullanırsak, çocuğa o kadar fazla kendi deneyimiyle öğrenme fırsatı sağlamış oluruz.³⁹ Çocuğun kendi kendine yazmayı öğrenmesi çok muhtemeldir, zira birileri bunu tek başına yapmayı öğrenmiştir ve çok da zor bir şey değildir. Çocuk, kendi deneyimiyle öğrendiği faaliyetleri daha iyi ve kolay öğrenir.⁴⁰ Buradan, Rousseau'ya paralel bir şekilde Kant'ın, çocuğun aktif olarak katıldığı ve deneyimlediği bir eğitimin doğru eğitim olduğunu savunduğunu çıkarsayabiliriz.

Rousseau'nun eğitim felsefesini şekillendiren prensiplerden bir diğerinin hümanizm olduğundan bahsetmiştik. Rousseau hümanist eğitim anlayışını insan doğasının doğuştan iyi olduğu fikri ve öz sevgi'ye (*amour de soi*) dayandırmaktaydı. Bu bağlamda, empati ve acıma duygusunun geliştirilmesi hümanist eğitimin temel amaçlarındandı. Kant'ın Rousseau'nun hümanizmine paralel bir hümanizm geliştirdiğinden bahsedebiliriz. Fakat daha önceden belirtildiği üzere, *Über Pädagogik*'te bu hümanizm insan doğasının kaçınılmaz iyiliğine dayandırılmak yerine, insan doğasında var olan iyilik kapasitesinin eğitim yoluyla geliştirilmesinin gerekliliğine dayanmaktadır. Yani, ona göre, insan doğuştan ne iyidir ne de kötü. Eğitim insanın içinde bulunan iyiliğe yönelme kapasitesini geliştirmek için gereklidir.

Kant'ın hümanizmi, kozmopolitanizm fikri ile harmanlanmış bir hümanizmdir. Kant'a göre, duygusal yakınlık ve sevgi ilk önce kendimiz ve yakın çevremiz için gelişen bir bağlılıktır. Bu, doğal olarak tüm insanlarda olan bir eğilimdir. Buna ek olarak, çocuklarda, dünyanın ilerlemesi ile ilgili de ilgi uyandırmak ve geliştirmek gereklidir.⁴¹ Çocukların kendileri ya da

³⁹ Kant, *Über Pädagogik*, s.26.

⁴⁰ A.g.e., s.26.

⁴¹ A.g.e., s.55

ülkeleri ile ilgili olmasa da, dünyayı ilgilendiren konularda ve dünyanın ilerlemesi konusunda heyecan duymaları önemlidir.

Rousseau'ya paralel bir biçimde, Kant, çocuklara bencil çıkar ya da kişisel faydanın ötesinde, insanlık kavramı ile ilgili duyarlılık ve bağlılık aşılmasının önemini vurgular. İnsanlığın ilerlemesi fikrinin eğitimin en önemli prensiplerinden olması gerektiğine parmak basmaktadır: "Eğitimle ilgili programları hazırlayanların dikkat etmesi gereken en önemli konulardan birisi de çocukların bugün için değil, insanlığın ilerlemiş geleceği ve tüm insanlığın kaderi için eğitilmeleridir."⁴² Başka bir deyişle, Kant'a göre, çocuklara, kozmopolitan bir insanlık anlayışı temelinde eğitim verilmesi hedeflenmelidir.

Son olarak otonomi prensibi üzerinde duracağız. Rousseau'ya paralel bir biçimde, Kant'ta da eğitimin temel amacı, özerk bireyler yetiştirmektir. Rousseau'da otonominin, bireyin kendi aklının yol göstericiliğinde, dışsal etkilerin tahakkümünün etkisinde kalmadan ve hırs, tutku gibi duygularının esiri olmadan karar vermesi ve yaşamını yönlendirmesi anlamına geldiğini belirtmiştik. Kant'ın *Über Pedagogik* eserinde, paralel bir özerklik tanımına rastlamak mümkündür. Aynı zamanda, Kant'ın otonomi kavramının ayrıntılı olarak geliştirildiği *Ahlak Metafiziğinin Temelleri* eseri ile *Über Pedagogik* arasında da bir uyum olduğundan bahsetmek mümkündür.

Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temelleri*'nde, özerk bireyin eylemlerinin, doğal eğilimleri tarafından yönlendirilmeyip, yalnızca ve yalnızca evrensel yasa olabilecek maksimler tarafından yönlendirilmesi gerektiğini belirtir.⁴³ Kant, bu ahlaki gerekliliğe, *kategorik buyruk* yani aklın yasası adını vermektedir. Kant, kategorik buyruk doğrultusunda, öğrencilerin bir eylemin ahlaki olarak doğru olduğuna karar verirken, o eylemin doğal eğilimlerine hitap etmesine değil, o eylemi yerine getirirken ahlaki ödevlerini gerçekleştirmiş olmalarına dikkat etmeleri gerektiğini belirtir. Eğitimin amacı, çocuklara evrensel ahlak yasasını anlatmak ve içlerindeki otonomi potansiyelini gerçekleştirmelerinin önünü açmak olmalıdır. Başka bir deyişle, ahlaki eğitimin amacı, öğrencileri herkesin amaçları şeklinde formüle edilebilen iyi hedeflere yönlendirmek olmalıdır.⁴⁴

⁴² A.g.e., ss.15-16.

⁴³ Immanuel Kant, Kant, Immanuel, Groundwork of the Metaphysics of Morals, der. Mary Gregor, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, ss. Xv-52.

⁴⁴ A.g.e., s.51.

Kant'a göre birey, ancak ödev ve yasa kavramlarını kavradığı zaman ahlaki bir birey olabilir. Bu sebepten çocuklar, kendilerine karşı ve başkalarına karşı ödevleri konusunda yönlendirilmelidirler. Mesela, bir kişi bir söz verdiği zaman, kendine karşı bir ödev olarak sözüne sadık kalmalıdır. Dahası, başkalarına karşı ödevi olan onların haklarına saygı göstermeyi öğrenmesi gerekmektedir ve eylemlerini bu doğrultuda sürdürmelidir.⁴⁵ Bu açıdan eğitim, öğrencilere doğru prensipler aşılmalı hedeflemeli, öğrencilerin bu prensipleri kavramalarını ve kabul etmelerini sağlamalıdır. Ahlaki kapasite insan iradesinin varsayılan bir özelliği olup, bu özellik her rasyonel birey tarafından paylaşılsa da, bu kapasitenin geliştirilmesi için eğitim gerekli ve önemli bir faaliyettir.

Kant'a göre, öğrencilerin otonomi kapasitelerini geliştirebilmelerinde öğretmenin önemli bir rolü vardır. Bu açıdan Kant'ın pedagojisi, ahlaki eğitimde Sokratesci bir metot benimsemektedir. Nasıl ki Sokrates, diyaloglarında, insanların zihinlerinden fikirlerini dışarı çıkarmayı başarır, öğretmenin de öğrencilere benzer bir biçimde yaklaşması gerekir.⁴⁶ Öğretmenin amacı, öğrencilerin zihinlerinde zaten var olan ahlaki ve rasyonel bilgileri dışarı çıkartmak olmalıdır, onlara bilgi sunmak ya da dayatmak değil.⁴⁷

Sokratesci metoda ek olarak, Kant, kamusal eğitimde doğru ahlaki davranışlar ve kurallarla ilgili bir kateşizm oluşturmanın önemli olduğunu düşünmektedir. Kateşizm konusunda Kant'ın aklında Protestan kilisesinin duaları ve dini kuralları çocuklara öğretirken kullandığı soru cevap şeklinde metinler vardır. Protestan kateşizminde sorular da cevaplar da ezberlenir. Fakat Kant'ın önerdiği kateşizmde, soruların ezberlenecek cevapları yoktur çünkü asıl amaç, çocukların kendi akıl yürütmeleri sonucunda, ahlak yasasına saygı sebebiyle doğru maksimlere ulaşmalarını sağlamaktır.⁴⁸ Kant'a göre, mesela, kateşizmin bir parçası olarak çocuklara yalan söylemenin doğru olduğu durumlar var mıdır sorusunu yöneltebiliriz. Çocuklara her durumda yalan söylemenin yanlış olduğunu öğretmek önemlidir, zira belli bir konuda yalan söylemenin ahlaki olduğunu düşünürlerse, bunu diğer alanlara da transfer edip, yalan söylemek için fırsat kollayabilirler.⁴⁹

⁴⁵ A.g.e., ss.47-48.

⁴⁶ A.g.e., s.40.

⁴⁷Johannes Giesinger, Kant's Account of Moral Education, *Educational Philosophy and Theory*, Cilt. 44, Sayı 7, 2012, s. 783.

⁴⁸ Chris W Surprenant, Kant's Contribution to Moral Education: the Relevance of Catechistics, *Journal of Moral Education*, Cilt. 39, Sayı.2, Haziran 2010, s.169.

⁴⁹ Kant, *Über Pädagogik*, s.49.

Kant'ın pedagojisi, Rousseau'ya paralel bir biçimde, çocukları, insanlığın üyesi olan özerk bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Otonomi, insan iradesinin bir özelliğidir ve eğitim, çocuklara, kendi akıllarının yasalarını takip etmelerini sağlayacak olan bu kapasitenin geliştirilmesinde rehberlik edecektir. Yazının birinci bölümünde, Rousseau'nun eğitim felsefesinin temelinde de özerk bireyler yetiştirmek hedefinin, diğer tüm prensiplerine gerekçe sağlayan, önemli bir hedef olarak karşımıza çıktığını vurgulamıştık.

Sonuç Yerine: Kant'ın Eğitim Anlayışı Ne kadar Rousseaucudur?

Yukarıda Rousseau ve Kant'ın eğitim felsefelerini karşılaştırmalı olarak ele aldık. Asıl amaç, Kant'ın Rousseau'dan çıkaradıkları üzerine düşünmekti. Görünen o ki, Kant, birçok prensip temelinde Rousseau ile örtüşen bir eğitim felsefesi geliştirmektedir. Kant'ın eğitim anlayışında, doğacılık, deneyimleme yolu ile öğrenme, hümanizm, ölçülülük ve otonomi prensipleri açısından Rousseau ile paralelliklerin mevcut olduğunu tespit ettik.

Geldiğimiz noktada, sorulması gereken soru, Kant'ın nereye kadar Rousseau'dan doğrudan etkilenerek eğitim anlayışını geliştirmiş olabileceğidir. Doğacılık, deneyimleme yoluyla öğrenme ve ölçülülük prensipleri açısından doğrudan bir etkilenmenin izlerini gözlemleyebiliyoruz. Hümanizm ve otonomi prensipleri açısından da paralellik çok açık biçimde ortaya çıkmaktadır ancak, hem hümanizm hem de otonomi Kant'ın ahlak felsefesinin temel prensiplerindedir. Dolayısıyla, Kant'ın bu prensipleri doğrudan Rousseau'nun eğitim felsefesinden çıkaradığını iddia etmek çok iddialı ve haddini aşan bir tez olur. Kant'ın eğitimle ilgili fikirlerini şekillendiren bu iki temel prensibin- hümanizm ve otonomi- Kant'ın kozmopolitan, evrenselci ahlak anlayışının bir ürünü olduğunu belirtmek daha doğru olacaktır.

Doğacılık prensibini ele aldığımızda, bu prensibin Kant'ın eğitim anlayışında, özellikle çocuğun erken dönem eğitimini ilgilendiren fiziksel eğitim dönemini kapsayan bir prensip olarak karşımıza çıktığını gördük. Erken dönem fiziksel eğitime ilişkin, Kant üzerindeki Rousseau etkisini çok bariz bir biçimde ortaya çıkaran tezlerin olduğuna rastlamaktayız. Bu anlamda, Kant'ın, eğitimin doğaya uygun olmasının doğru olduğunu iddia etmek adına vermiş olduğu örneklerin birebir Rousseau'nun *Emile*'de vermiş olduğu örneklerle örtüştüğünü görmekteyiz. Mesela yazının önceki

bölümlerinde değinmiş olduğumuz, anne sütünün bebek için doğanın sunduğu en yararlı besin oluşuna ve kundaklamanın yanlışlığına yönelik örnekler her iki düşünür tarafından da verilmektedir. Yine her iki düşünürde de ilkesel olarak eğitimde doğayı takip etmenin ve doğaya güvenmenin benimsenmesi gerektiğini, zira doğanın hiçbir şeyi yok yere kurgulamadığı anlayışı mevcuttur.

Her iki düşünür arasında doğacılık prensibine ilişkin paralelliğin de istisnası mevcuttur. Daha önce belirtildiği üzere, Rousseau'nun doğacılık fikri, doğa-toplum ya da doğa-kültür karşıtlığı üstünden beslenmektedir. Bu karşıtlığı çocuğun toplumun bir üyesi olduğu daha geç dönem eğitiminde de görmekteyiz. Rousseau'ya göre, çocuğun topluma karışması ve dolayısıyla, toplumun ve kültürün bozucu etkilerine maruz kalması kaçınılmazdır. Ona göre, toplumun yozlaştırıcı etkilerini ne kadar geciktirirsek ve bu etkilerin önlemlerini ne kadar iyi alırsak, eğitimimiz o kadar doğru olur. Aslında bir bakıma Rousseau için doğaya uygun eğitim, toplumun ve kültürün yozlaştırıcı etkisini azaltma amacını gütmektedir. Kant'a baktığımızda ise, böylesi bir doğa-toplum karşıtlığının vurgulanmadığını görmekteyiz. Çocuğun ilk dönem eğitimine ilişkin doğacılığın adeta kutsandığı ve yüceleştirildiği bir retorik mevcut fakat bu retorik, Rousseau'daki gibi doğa-toplum karşıtlığından beslenmemektedir.

İncelendiği üzere, her iki düşünürde de deneyimlemenin önemi eğitimin önemli prensiplerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant, çocuğun aktif olarak kendi deneyimi ile öğrenmesinin en ideal ve doğru yöntem olduğunda Rousseau ile hemfikirdir. Bu noktada Rousseau kadar keskin ve radikal bir biçimde kitaptan öğrenmeyi ya da öğretmenin anlatmasını mahkum etmez ancak yine de, çocuğun birçok şeyi tek başına doğal bir biçimde deneyimleyerek öğrenebileceği fikrindedir. Daha önce değindiğimiz gibi, Rousseau'ya paralel bir biçimde, mesela, çocuğun kendi haline bırakıldığında okumayı ve yazmayı öğrenebileceğini iddia eder. Bu bize, daha önce değindiğimiz, Rousseau'nun çocuğun coğrafya dersinde öncelikle kendi deneyimi ile haritaların nasıl çizildiğini öğrenmesi ve haritaların anlamını çözmeyi öğrenmesinin gerekliliği ile ilgili örneğini hatırlatmaktadır.

Ölçülülük prensibi, Kant'ın eğitim anlayışı üzerindeki Rousseau etkisinin en iyi ortaya çıktığı alanlardan bir diğeridir. Kant, görüldüğü üzere, hem eğitimin metodu ve öğretmen-öğrenci ilişkisinde, hem de çocuğun tavır ve davranışlarının yaşı ile uyumlu olması konusunda Rousseau ile hemfikirdir. Aynı Rousseau gibi, çocuğa ne çok katı ve umursamaz ne de aşırı ilgili ve üstüne düşme şeklinde davranılmasının doğru olmadığını

belirtmektedir. Her iki düşünür de, çocuğun yetişkin gibi akıllı ve zeki olmasındansa çocukça bir doğaya sahip olmasının daha önemli olduğunu belirtir. Bu noktada, daha önceden de gördüğümüz üzere, çocuğun yaşına ve doğasına uygun şekilde davranmasının önemi ile ilgili verdikleri örnekler örtüşmektedir. Rousseau'nun "ben çocuğun on yaşındayken düşünme yetisine sahip olmaktansa, beş kadem boyunda olmasını yeğlerim" sözü ile Kant'ın "bir çocuktan zeki olmasını, önce çocuk olduktan sonra bekleyin, öncelikle onun çocukça bir şekilde iyi bir doğaya sahip olmasını bekleyin fakat asla bir yetişkin gibi akıllı olmasını değil" sözü arasındaki paralellik sanıyorum ki su götürmez bir biçimde ortadadır.

Hümanizm ve otonomi prensipleri ile ilgili her iki düşünür arasında paralellik mevcut olsa da, bu iki alana ilişkin Kant'ın daha özgün, kendi hümanizm ve otonomi anlayışını yansıttığı bir eğitim kavrayışı karşımıza çıkmaktadır. Rousseau'nun hümanizmine kaynak teşkil eden insan doğasının doğuştan iyi olduğu fikri yerine, Kant'ta, insanın doğuştan ne iyi ne de kötü olduğu fikrine rastlamaktayız. Kant, hümanizmini kozmopolitan bir temele dayandırmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin dünya toplumunun bir üyesi oldukları bilinciyle, insanlığın ilerlemesi ideali doğrultusunda yetiştirilmelerinin önemine vurgu yapmaktadır. Benzer bir kozmopolitanizm Rousseau'nun *Emile*'inden de çıkarılsanabilir zira, insanlar arasında ayırım yapmadan empati ve acıma duygularının geliştirilmesi, eğitimin bir hedefi olarak koyulmaktadır. Ancak, Kant'ın kozmopolitan hümanizmi, insan doğasının iyiliği üzerinden temellendirilmemektedir. Kant'ın kozmopolitan eğitim anlayışı, insanda doğuştan var olan kendine yakın olanlarla ilgilenme eğiliminin yerine, aynı zamanda uzak olanlarla da ilgilenme eğiliminin geliştirilmesi ve bunun ahlaki bir ödev olarak algılanması fikrine dayanmaktadır.

Hem Rousseau hem de Kant'ın eğitim felsefelerinin temelinde kendi akli ile karar veren ve yaşamını bu doğrultuda sürdüren özerk bireyler yetiştirme hedefi bulunmaktadır. Bu açıdan baktığımızda her iki aydınlanma düşünürü arasında otonominin anlamı bakımından ortaklık olması kaçınılmazdır. Öğrencilerin dışsal tahakküm, manipülasyon, önyargı, kişisel hırs ve çıkarlarının etkisinde kalmadan, özgür ve eleştirel bir biçimde, akıllarının otoritesi doğrultusunda karar vermeleri ve yargıda bulunmalarının önemine her iki düşünür de vurgu yapmaktadır.

Otonomi prensibi ile ilgili olarak, Rousseau ile paralelliklerin yanında, Kant'ın otonomi anlayışının özgün yönlerinin eğitim anlayışına doğrudan yansıdığına şahit olmaktayız. Mesela, Kant'ın ahlak felsefesinin temelinde yer alan kategorik buyruk ve ödev kavramları, Kant'ın eğitim felsefesinde de

yer bulmaktadır. Kant, eğitimin amacının, öğrencileri doğru ahlaki kurallar ve ödevler konusunda yetiştirerek, onların özerk kapasitelerini geliştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer anlatımla, öğrencilerin, evrensel kural olabilecek buyruklar doğrultusunda, yani aklın yarasına saygı duyma motivasyonu ile eylemlerde bulunmalarının önemini kavramaları önemlidir. Bu doğrultuda, kendilerine karşı ve başkalarına karşı ödevlerini iyi kavramaları da gereklidir.

Kant'a göre, öğrencilerin özerk kapasitelerini geliştirme hedefi taşıyan bir eğitimin Sokratik bir yöntem izlemesi gereklidir. Nasıl ki Sokrates, sorular sorarak, insanların zihninde var olan bilgileri ortaya çıkartıyorsa, öğretmen de öğrencilere bilgi dayatmak yerine, onların zaten bildikleri fikirleri ortaya dökmeleri konusunda onlara rehberlik etmelidir. Kant'ın Sokratik metodunun, Rousseau'nun deneyimleme yolu ile öğrenme ve otonomi anlayışı ile uyuştuğunu söylemek mümkün. Fakat bunun yanında Kant, Rousseau'dan farklı olarak, öğrencilere doğru davranışları öğretmek için kateşizmi önermektedir. Kant'ın kateşizm önerisi, otonomi anlayışı ile tutarlıdır, zira onun kastettiği, cevapları belli olan ve ezberlenmesi gereken bir kateşizm değildir. Daha çok, cevapların öğrencinin aklını özgürce kullanması yoluyla bulunduğu daha esnek bir metottur.

Sonuç itibarıyla, diyebiliriz ki, Kant'ın eğitime ilişkin fikirleri, Rousseau'nun eğitim felsefesinden etkilenmiş ve ilham almıştır. Fakat bu demek değildir ki Kant, tam anlamıyla Rousseaucu bir eğitim felsefesi geliştirmiştir. Kant, ahlak felsefesini eğitim anlayışına transfer etmiş ve bu anlamda, özgün ve tutarlı bir eğitim kavramsallaştırması geliştirmiştir.

KAYNAKÇA

- Erişirgil, Mehmet Emin, *Kant ve Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, Nisan 1997.
- Gönenç, Mehmet, Kant'ın Ahlak Metafiziği, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, Mart 2011
- Gül, Fikri, Vicdanın Neliği Üzerine: Rousseau- Kant Örneği, *Kaygı*, 2008/11
- Giesinger, Johannes, Kant's Account of Moral Education, *Educational Philosophy and Theory*, Cilt. 44, Sayı., 7, 2012
- Kant, Immanuel, Religion Within the Boundaries of mere Reason and other writings, çev. Alan Wood, George Di Giovanni, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Kant, Immanuel, Kant on Education (Über Pädagogik), Çev. Annette Churton, D.C Heath and Co., Boston, 1900 (<http://oll.libertyfund.org/title/356>)
- Kant, Immanuel, Groundwork of the Metaphysics of Morals, der. Mary Gregor, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Orhan, Özgüç, Jean Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, Sayı. 3, 2013
- Parry, Geraint, "Emile: Learning to Be Men, Women and Citizens", Cambridge Companion to Rousseau, der. Patrick Riley, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Rousseau, Jean Jacques, The Social Contract and Other later Political Writings, Cambridge University Press, 1997
- Rousseau, Jean. Jacques, Emile ya da Eğitim Üzerine, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011
- Rousseau, Jean. Jacques, "Discourse on Political Economy", The Social Contract and Other Later Political Writings, der. Victor Gourevitch, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Rousseau, Jean Jacques,, "Considerations on the Government of Poland", The Social Contract and Other Later Political Writings, der. Victor Gourevitch Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Surprenant, Chris W., Kant's Contribution to Moral Education: the Relevance of Catechistics, *Journal of Moral Education*, Cilt. 39, Sayı.2, Haziran 2010
- Yayla, Ahmet, "Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt. 38, Sayı 1, 2005